

HAFTANIN GÜN İSİMLERİ VE ETİMOLOJİLERİ ÜZERİNE

Osman Fikri Sertkaya

1. Eski Türk hukuk belgeleri genellikle tarih kaydı ile başlar. Önce on iki hayvanlı takvimin yılı, ikinci olarak yılın ayı, son olarak ayın günü söylenir. Örnek vermek gerekirse **“koyn yıl, törtünç ay on yangı-ka”** yani “koyun yıl(ının) dördünc(ü) ay(ının) on(uncu) gününde” demektir. Hukuk belgelerinde bazen mevsimler de belirtilmiştir. Mesela **küz** “güz, sonbahar” mevsimidir.

Ancak eski Türk kayıtlarında “hafta” (7 gün) mefhumu yoktur. Bu mefhum Türkçeye İslamlıkla birlikte Farsça üzerinden girmiştir. (Aşağıda konuyu genişçe anlatacağım.) **“Heft”** kelimesi Farsçada “yedi (7)” demektir. “yedi gün” anlamına gelen **“hefte هفته”** ise Türkçede **“hafta”** şeklinde telaffuz edilmiştir.

2. Hint-Avrupa kaynaklarında haftanın isimleri Ptolemeos’tan beri bilinmektedir. Ptolemeos, o devrin bilgisine göre, dünyanın etrafında döndüğü söylenen ve sabite, seyyare ve peyk olan yedi gök cisminin isimlerinin haftanın günlerine isim olarak verildiğini söyler. Bu yedi gök cismi sırası ile Güneş (Sun), Ay (Moon), Mars, Merkür, Jüpiter, Venüs ve Satürn’dür. Gün isimleri de “Güneşin günü” (*Sunday*), “Ayın günü” (*Monday*), “Marsın günü” (*Mardi*), “Merkürün günü” (*Mercredi*), “Jüpiterin günü” (*Jeudi*), “Venüsün günü” (*Vendredi*), “Satürnün günü” (*Saturday*) şeklinde sıralanmıştır. Gök cisimlerinden sonra da haftanın günlerine tanrı ve tanrıça isimleri ile mitolojik kişilerin isimleri verilmiştir.

Ptolemeus’a göre hafta (yedi gün) Pazar günü ile başlar.¹ Söylediklerimizi bir tabloda görelim:

1 Nezih Kuleyin, “Haftanın ilk günü Cumartesi”, *Hayat İçin Bir Kahve Molası: Sözcüklerle Yolculuk*, İstanbul 2007, s. 20-25.

Gök cismi	Adı	İngilizce Gün adı	Anlamı	Haftanın günü
Güneş	Sun	Sunday	Güneşin günü	Pazar
Ay	Moon	Monday	Ayın günü	Pazartesi
Mars	Mars	Mardi	Marsın günü	Salı
Merkür	Merkür	Mercredi	Merkürün günü	Çarşamba
Jüpiter	Jeudi	Jeudi	Jüpiterin günü	Perşembe
Venüs	Venüs	Vendredi	Venüsün günü	Cuma
Satürn	Satürn	Saturday	Satürnün günü	Cumartesi

1	Pazar	Sunday	Güneşin günü
2	Pazartesi	Monday	Ayın günü
3	Salı	Mardi	Cermen gök tanrısı Tiwaz'ın günü
4	Çarşamba	Mercredi	İskandinav tanrısı (W)Odin'in günü
5	Perşembe	Jeudi	İskandinav tanrısı Thor'un günü
6	Cuma	Vendredi	İskandinav aşk tanrısı Frigga'nın günü
7	Cumartesi	Saturday	Roma mitolojisinde Güç-Adalet tanrısının günü

Bu isimlendirmeler İngilizceden sonra Almancada, Fransızcada, İspanyolcada ve İbranicede ve Arapçada da böyledir. Mesela Almancada yedi günün ortasında olan dördüncü gün (Çarşamba) eskiden “**Wutenstag**” şeklinde idi. Sonradan bu kelimenin yerine “**Mittwoch**” kullanılmaya başlandı. “Mittwoch” kelimesi Almancada Mitterwoche “haftanın ortası” kelimesinin kısaltılmış hâlidir. Buna göre de Mittwoch'dan önceki üç gün Pazar, Pazartesi, Salı, sonraki üç gün de Perşembe, Cuma ve Cumartesi günleridir. Bunu da bir tabloda görelim:

		Almanca
1	Pazar	Sonntag
2	Pazartesi	Montag
3	Salı	Dienstag
4	Çarşamba	Wutenstag (eski şekil) Mittwoch < Mitterwoche “haftanın ortası”
5	Perşembe	Donnerstag
6	Cuma	Freitag
7	Cumartesi	Samstag

	Gün karşılığı	Fransızca	İspanyolca	
1	Pazar	Dimanche	Domingo	İsp. Efendi=Tanrının g.
2	Pazartesi	Lundi	Lunes	Ayın günü
3	Salı	Mardi	Martes	Marsın günü
4	Çarşamba	Mercredi	Miercoles	Merkürün günü
5	Perşembe	Jeudi	Jueves	Jüpiterin günü
6	Cuma	Vendredi	Viernes	Venüsün günü
7	Cumartesi	Samedi	Sábado	

3. Dinî kitaplara göre Tanrı, âlemi Pazar gününden başlayarak altı günde yaratmış, yedinci günde ise dinlenmiştir. O yüzden Museviler yedinci gün dinlenirler. İbranice **şabbat** “dinlenme günü” tuzsuz ekmek (hamursuz) yerler.

	Gün karşılığı	İbranice	Arapça	
1	Pazar	Yom rişon	Yevmu'l-ahad	Birinci gün
2	Pazartesi	Yom şeyni	Yevmu isneyni	İkinci gün
3	Salı	Yom şlişi	Yevmu's-sulesau	Üçüncü gün
4	Çarşamba	Yom revii	Yevmu'l-erbaau	Dördüncü gün
5	Perşembe	Yom hamişi	Yevmu'l-hamis	Beşinci gün
6	Cuma	Yom şışı	Yevmu'l-cumati	Altıncı gün
7	Cumartesi	Yom şabat	Yevmu's-sebti	Yedinci gün

	Gün karşılığı	Farsça	
1	Pazar	yekşembe	yek “bir”
2	Pazartesi	düşembe	dü “iki”
3	Salı	seşembe	se “üç”
4	Çarşamba	çeharşembe	çehar “dört”
5	Perşembe	pençşembe	penç “beş”
6	Cuma	Cuma	
7	Cumartesi	şenbe ~ şembe “gün”	

	Gün karşılığı	Ermenice	
1	Pazar	giragi	meg “bir”
2	Pazartesi	yerguşapti “ikinci gün”	yergu “iki”
3	Salı	yerekşapti “üçüncü gün”	yerek “üç”
4	Çarşamba	çorekşapti “dördüncü gün”	çors “dört”
5	Perşembe	hinkşapti “beşinci gün”	hink “beş”
6	Cuma	urpat	verts “altı”
7	Cumartesi	şapat “gün”	

	Gün karşılığı	Gürcüce	
1	Pazar	kvira	erti “bir”
2	Pazartesi	orşabati “ikinci gün”	ori “iki”
3	Salı	sumşabati “üçüncü gün”	sumi “üç”
4	Çarşamba	ohtşabati “dördüncü gün”	othi “dört”
5	Perşembe	hutşabati “beşinci gün”	huti “beş”
6	Cuma	paraskevi	
7	Cumartesi	şabati	

	Gün karşılığı	Yunanca	
1	Pazar	kryaki	
2	Pazartesi	deftera	
3	Salı	triti “üçüncü gün”	tri “üç”
4	Çarşamba	tetari “dördüncü gün”	teta “dört”
5	Perşembe	pemtari	penta “beş”
6	Cuma	paraskari	
7	Cumartesi	savato	

4. Göktürk ve Eski Uygur Türkçesinde hafta mefhumu yoktur. Varsa da ben bugüne kadar herhangi bir metinde görmedim. Ancak birileri internetteki “http://en.wikipedia.org/wiki/week-day_names” adresindeki listelerde yer alan Özbek ve Kazak gün isimlerine göre Eski Türkçe gün isimlerini **birinç kün, ikinç kün, üçünç kün, törtinç kün, beşinç kün, altınç kün, yetinc kün** ... diyerek yakıştırmıştır. Bu yakıştırma Farsçadaki söyleyişin çevirisi olmalıdır.

	Gün karşılığı	Özbekçe	Kazakça	Göktürk-Uygur
1	Pazar	yekşenbe	Yeksenbi	Birinç kün
2	Pazartesi	Duşenbe	Duysenbi	İkinç kün
3	Salı	Seşenbe	Seysenbe	Üçünç kün
4	Çarşamba	Çârşenbe	Sarsenbi	Törtinç kün
5	Perşembe	Payşşenbe	Beysenbi	Beşinç kün
6	Cuma	Cuma	Cuma	Altınç kün
7	Cumartesi	Şenbe	Senbi	Yetinç kün

5. İslami bir terim olarak “hafta” kelimesi ile Ptolemeos’tan beri Batı’da kullanılan “hafta” mefhumunun hiçbir ilgisi yoktur. Hafta, İslami terim olarak kâinatın yaradılışı ile ilgili günleri ifade etmiştir. *Kur’an*’da Yüce Tanrı’nın kâinatı 6 günde yarattığı 50. “Kaf Suresi”nin 38. ayetinde **ve lekad halakne’s-semâvâti ve’l-arza ve mâ beynehümâ fî sitteti eyyâmin ve mha messena min lügûbin** “Andolsun, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde (altı gecede) yarattık. Bize bir yorgunluk da dokunmadı.” ve 32. “Secde Suresi”nin 4. ayetinde **Allahü’l-lezî halaka’s-semâvâti ve’l-arza ve mâ beynehumaâ fî sitteti eyyâmin-sümmestevâ ale’l-’arş** “Allah, gökleri ve yeri, ikisi arasındakileri altı gün içinde (altı gecede) yaratan sonra da Arş’a kurulandır.” şeklinde ifade edilmektedir.

Yahudi âlimlerinin Hazret-i Muhammed’e sordukları kırk sorunun ilki Allah’ın yeri ve göğü kaç günde yarattığı şeklindedir. Hazreti Ali’nin cevabı ise şöyledir:

“Ey cuhûdlar! bilin ve âgâh bolun kim yerni kökni tengri *celle celâluhu* altı künde yarattı, tünde yarattı. Evvel günü yek-şenbe kün erdi. Âhir küni âzîne küni erdi. Yekşenbi künde yeti kat yerni yeti kat kökni yarattı. Duşenbe kün aynı künni yultuzları yarattı felek içinde ornattı hem felekni yörüttü. Seşenbe kün cümle cânvarları yarattı. Keziklerini, havâda uçkan cânvarları yarattı hem ferîştelerni yarattı. Çehârşenbe kün suları, deryâları, tengizlerni yarattı hem akturdu hem yeme nebâtları öndürdü yeme cümle mahlûkâtlarning rûzîsini yarattı hem kısmet kılı berdi. Pençşembe kün uçmahı tamugrı yarattı uçmah hurları tamugdağı ‘azab erklig ferîştelerni yarattı. Âzîne küni âdem peygamberni yarattı hem âzîne kün uçmahta havvanı yarattı hem âzîne kün ferîştelerni âdemga secde kıldurdu hem âzîne kün âdemni uçmahka ketürdü. Âzîne küm kim uçmahtın çıkardı dünyaga endürdü.”²

“Ey Cuhûdlar! Bilin ve aydınlanın ki *Gücü Yüce* Tanrı yeri göğü altı günde altı gecede yarattı. İlk günü pazar günüydü, son günü cuma günüydü. Pazar günü yedi kat yeri yedi kat göğü yarattı. Pazartesi günü ayı, güneşi, yıldızları yarattı. Gökyüzü içine yerleştirdi ve gökyüzü çarkını çevirdi. Salı günü bütün canlıları

2 Ayşegül Sertkaya, *Horezm Türkçesi ile Yazılan Sirâcü’l-Kulûb: Giriş- Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Tıpkıbasım*, İstanbul 2010, s. 26-27.

yarattı ve melekleri yarattı. Çarşamba günü suları, deryaları, denizleri yarattı hem aktırdı hem de bitkileri çıkardı. Yine bütün yaratıkların rızıklarını yarattı ve onları kısmet ediverdi. Perşembe günü cenneti (ve) cehennemi yarattı. Cennet hurilerini, cehennemde azap çektiren melekleri yarattı. Cuma günü Âdem Peygamber'i yarattı ve yine cuma günü cennette Havva'yı yarattı. Ve cuma günü de melekleri Âdem'e secde ettirdi. Cuma günü Âdem'i cennete getirdi. Yine cuma gününde cennetten çıkardı, dünyaya indirdi.³

6. Türkiye Türkçesinde gün isimleri, pazar, pazartesi (< Pazar ertesi), salı, çarşamba, perşembe, cuma ve cumartesi (< cuma ertesi) şeklindedir. Günlerin anlamına gelince:

Şamba / Şembe : İbranice *şabbat* “dinlenme günü” kelimesi Farsçaya *şabbâ(t)* > *şanba* ~ *şenbe* ~ *şenbih* şeklinde geçmiştir. Kelime Farsçadan Türkçeye geçerken n>m değişmesi ile *şembe* şeklini, ve kalınlık/incelik uyumu ile de *şamba* şeklini almıştır. Haftanın dördüncü gününün adı olan *çarşamba* kelimesinde kalın şekli olan *şamba* şeklinde, haftanın beşinci gününün adı olan *perşembe* kelimesinde de ince şekli olan *şembe* şeklinde kullanılıyor (aşağıya bk.).

Pazar: < Fa. *Bâzâr*. *Codex Cumanicus*'da “sebze, meyve ve başka nesnelerin satılıp alındığı alışveriş yeri” anlamına gelen “bâzâr” ibaresinden alınmış olmalıdır.⁴ 1680'de yazılan *Meninski Sözlüğü*'nde *bâzâr günü* “alışveriş yapılan gün” ibaresi yer almaktadır. Kelime Türkiye Türkçesinde b>p ünsüz sertleşmesi ile *pazar* şeklinde kullanılmaktadır. Kelimenin kökeni için yapılan bir başka görüş de Farsça *ba* “yemek” -*zar* “yeri” şeklindedir. Karadeniz Bölgesi'nde *Pazar* adlı yerleşim yeri vardır.

Pazartesi: < *Pazar ertesi*. *Erte* kelimesi Türkçede “sonra” anlamına gelen bir kelimedir. *Pazar ertesi* “Pazardan sonraki (gün) anlamına gelir. Türkiye Türkçesinde birleşik kelime olarak kullanıldığında vurgusuz olan -*er-* hecesi düşer. Kelime *pazartesi* şeklini alır.

Salı: Arapça *yevme's-salîs*, *yevme's-selâse* “üçüncü gün” ibaresinden Türkçeye *salî*>*salı* şeklinde geçtiği bilim çevrelerince kabul görmüştür. Türkçede *salı* olarak ilk geçtiği metin 1533 yılında Filippo Argenti tarafından yazılan *Regola del Parlare Turco* [Türkçe Konuşma Kuralları] adlı kitaptaki *Sali ghiun* ibaresidir. *Meninski*'de ise *salı günü* şekli geçiyor.

Çarşamba: < F. *Çahâr şenbe*'den alınmıştır. Anlamı “dördüncü gün”dür. Türkçede geçen en eski kullanılışı *Codex Cumanicus*'daki *çahar-şanbe* [*çaar sanbe*] şeklidir.⁵ 1680'de yazılan *Meninski Sözlüğü*'nde ise *çarşembe* şeklinde geçiyor. Farsça *çar* ~ *çahar* kelimesi “dört (4)” rakamını ifade eder. *Şenbe* ise “gün” anla-

3 Ayşegül Sertkaya, *age.*, s. 70-71.

4 K. Grönbech, *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Köbenhavn 1942, s. 53. Bk. pazar, bazargan.

5 K. Grönbech, *age.*, s. 72.

mına gelen ve Türkçede *şamba* ve *şembe* şekillerinde kullanılan bir kelimedir. Karadeniz Bölgesi'nde *Çarşamba* adlı bir yerleşim yeri de vardır.

Perşembe: F. *Penç şenbe*'den alınmıştır. Anlamı “beşinci gün” dür. Türkçede geçen en eski kullanılışı Aleksandr K. Borovkov tarafından yayımlanan *Orta-Asya Kuran Tefsiri*'ndeki *penç şenbe kün* örneğidir.⁶ *Codex Cumanicus*'da *pan-şanbe* [*pansanbe*] şekli geçiyor.⁷ Rabguzi'de ise *penç-şenbe* şekli geçiyor. Farsça “penç” kelimesi “beş (5)” rakamını ifade eder. Kelime Türkçeye *penç>per* şeklinde geçmiştir. *Şenbe* ise “gün” anlamına gelen ve Türkçede *şamba* ~ *şembe* şekillerinde kullanılan bir kelimedir. Karadeniz Bölgesi'nde *Perşembe* adlı yerleşim yeri de vardır.

Cuma: (Ar. *Cum'a*. “cem olma, toplanma, bir araya gelme (günü) karşılığındadır. Türkçedeki en eski kullanılışı Rabguzi'de geçiyor.

Cumartesi: < *Cum'a ertesi*. “Erte” kelimesi Türkçede “sonra” anlamına gelen bir kelimedir. Cuma ertesi “Cumadan sonreki (gün) anlamına gelir. Türkiye Türkçesinde birleşik kelime olarak kullanıldığında vurgusuz olan /e/ ünlüsü düşer kelime *cumartesi* şeklini alır.

6 A. K. Borovkov, *Leksika Sredneaziatskogo Tefsira XII-XIII vv.*, Moskova, 1963, s. 253.

7 K. Grönbech, *age.*, s. 187.